

Penologie a penitenciární pedagogika

Petr Juříček

Penologie

Penologie je věda o trestu a trestání, která se zabývá jejich účinky z hlediska volby adekvátního působení – zacházení s pachatelem trestného činu, aby nedocházelo k opakování trestného činu.

Zabývá se:

- účinky trestu a trestání, zkoumá účinnost různých druhů trestů,
- zabývá se vývojem penologie a jejích různých koncepcí v historických souvislostech,
- zkoumá sociálně psychologické procesy, jevy, vztahy a zákonnosti, které vznikají v důsledku aplikování trestu,
- zabývá se psychosociální a fyzickou realitou pachatele – např. zdravotní stav, sociální zázemí, věk, dosažené vzdělání apod.,
- zkoumá přístupy k výchovnému zacházení s vězněnými, aby bylo dosaženo co nejefektivněji účelu trestu,
- zkoumá system institucí a jejich funkcí při realizaci zákonného postihu,
- zkoumá, hledá i jiné sankce, které by účinně ovlivňovaly chování pachatelů trestných činů, ochranná opatření, alternativní zacházení s pachatelem.

Nazírání na trest

Penologie nahlíží na trest a trestání z jiných pozic než trestní právo.

Vychází z toho, že:

- trest je zakotven v právních normách, zejména trestním zákoně a je základním atributem trestní politiky ve vyspělých společnostech,
- trest má kvalitativní stránku, která spočívá v zákonnosti uloženého trestu, respektování ochranné i preventivní funkce trestu a adekvátnosti uloženého trestu ke spáchanému skutku
- trest má kvantitativní stránku – délka trestu jako specifická forma kvantifikace nebezpečnosti pachatele a tím potřebná délka ochrany společnosti před ním,
- vlastnosti osobnosti pachatele – jsou obtížně definovatelnou množinou fenoménů, které se postupně projeví,
- morální profil pachatele – tvoří míra morálního odsouzení jeho kriminálního chování.

Penitenciární pedagogika

- je aplikovaná pedagogická věda, která se zabývá zkoumáním, výchovou a vzděláváním osob odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody všech kategorií (věkových, dle pohlaví, charakteru trestné činnosti, délky trestu atd.).
- jejím předmětem zkoumání je výchovná funkce výkonu trestu odnětí svobody (dále jen VTOS), zákonitosti procesu penitenciárního působení na všechny kategorie odsouzených ve VTOS.
- obecným cílem penitenciární pedagogiky je výchova člověka v souladu se zásadami obecné pedagogiky, která je však omezena zejména délkou trestu odnětí svobody a needukativním prostředím, v němž se vězeň nachází.
- proto nelze obecné cíle pedagogiky v plném rozsahu v podmínkách věznice realizovat.

Penitenciární psychologie

- je součástí forenzní psychologie.
- zabývá se psychologickou problematikou věznění člověka, jeho adaptací, prožíváním, psychologickými aspekty zacházení s vězněm včetně aplikace psychologických metod, penitenciární diagnostikou (zařazování odsouzených do skupin), vhodností pracovního zařazení vězně, expertizou pro posouzení možného podmíněného propuštění, interakcí vězeň – personál, psychologickým výběrem personálu apod.
- nedílnou součástí snah penitenciární psychologie je i harm reduction – minimalizace negativních dopadů věznění na psychiku člověka.
- obecně lze říci, že zkoumá psychologické problémy procesu penitenciárního zacházení.

Penitenciární právo

- jde o komplexní soubor všech právních norem, které upravují výkon trestu odnětí svobody a výkon vazby
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákon,
- Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád,
- penitenciární normy Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody,
- Zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby,
- prováděcí předpisy Vyhláška č. 345/1999 Sb., řád výkonu trestu,
- Vyhláška č. 169/1999 Sb., řád výkonu vazby,
- Zákon č. 555/1992 Sb. o Vězeňské a justiční strážci)

Evropská vězeňská pravidla

Evropská vězeňská pravidla přijal výbor ministrů 12. února 1987 na 404. zasedání delegátů ministrů a jsou členěna **do 5 základních částí:**

Obsah Evropských vězeňských pravidel:

- **základní principy aplikace,**
- **správa vězeňských ústavů** - soubor pravidel, které musí vězeňská služba splnit a plnit ke každé odsouzené osobě, personálu – Rada Evropy připisuje význam kvalitě personálu (osobnost, osobnostní vyzrállost, profesionalita, týmový spolupráce),
- **filosofický a hodnotový koncept** výchovného zacházení, jeho cíle a jeho komponenty (výchova, práce, sportovní aktivity),
- **specifické kategorie** odsouzených.

Základní principy

- se všemi osobami zbavenými svobody bude zacházeno tak, aby byla respektována jejich lidská práva
- výkon trestu bude zajišťován tak, aby umožnil osobám zbaveným svobody jejich opětné začlenění do svobodné společnosti
- ve všech věznicích musí probíhat pravidelné státní inspekce a nezávislé kontroly

Rozsah a působnost

- tato pravidla musí být uplatňována neustranně.
- nelze diskriminovat na základě pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, náboženství, politického nebo jiného přesvědčení, národnostního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní menšině, podle majetku, narození nebo jiného postavení.

Podmínky pro výkon trestu

- ubytování zajišťované pro vězně, zejména pak veškeré prostory určené pro spaní, musí respektovat lidskou důstojnost a co možná nejvíce potřebu soukromí, a musí odpovídat zdravotnickým a hygienickým požadavkům s patřičným ohledem na klimatické podmínky, zejména s ohledem na plošnou výměru, počet metrů krychlových vzduchu, osvětlení, vytápění a větrání
- vězni musí mít volný přístup k hygienickým zařízením, které jsou zdravotně nezávadné a respektují právo na soukromí.

Oděv

- vězňům, kteří nemají dostatečné vlastní ošacení, musí být poskytnuto oblečení odpovídající klimatickým podmínkám.
- takový oděv v nich nesmí vyvolávat pocit ponížení nebo degradace.
- pokud vězeň obdrží povolení opustit věznici, nesmí být nucen mít na sobě oděv, ze kterého je patrné, že se jedná o vězně.

Stravování

- vězňům musí být poskytována strava s přihlédnutím k jejich věku, zdravotnímu a tělesnému stavu, náboženskému přesvědčení, kulturním zvyklostem a charakteru vykonávané práce.
- denně se musí podávat tři jídla s rozumně stanoveným časovým intervalem.
- každý vězeň musí mít stálý přístup k čisté pitné vodě.

Právní poradenství

- vězni mohou konzultovat jakoukoli právní záležitost s právním poradcem, kterého si sami zvolí na své vlastní náklady.
- konzultace a jiná komunikace včetně korespondence týkající se právních záležitostí mezi vězni a jejich právními poradci, musí být považovány za důvěrné
- vězni musí mít přístup k dokumentům nebo jim musí být umožněno mít v držení dokumenty související s jejich soudním řízením.

Styk s vnějším světem

- vězňům musí být dovoleno komunikovat co možná nejčastěji, písemně, telefonicky nebo jinými formami komunikace s jejich rodinami, jinými osobami a zástupci externích organizací, a přijímat návštěvy těchto osob.
- v národní legislativě budou vyjmenovány národní a mezinárodní orgány a představitelé, na které se nesmí vztahovat omezení komunikace ze strany vězňů.
- vězni musí mít možnost získávat pravidelné informace o veřejných záležitostech předplacením a četbou novin, časopisů nebo jiných publikací, poslechem rozhlasu nebo sledováním televizních přenosů s výjimkou jednotlivých případů, kdy soudní orgán vydal v tomto ohledu konkrétní zákaz na určité časové období.

Práce

- ve všech takových případech musí být za práci vězňů vyplacena odpovídající mzda.
- vězni musí mít možnost vydat alespoň část svých výdělků za povolené předměty osobní spotřeby a část svých výdělků zasílat svým rodinám
- vězni musí být dostatečně chráněni zavedenými předpisy týkajícími se bezpečnosti a ochrany zdraví při práci, které musí odpovídat podmínkám, v nichž pracují občané na svobodě.
- vězni musí mít v týdnu nejméně jeden den pracovního klidu a dostatečný čas pro vlastní vzdělávání a jiné činnosti.

Svoboda myšlení

- právo vězňů na svobodu myšlení, svědomí a víry musí být respektováno.
- v rámci možností musí být vězeňský režim zorganizován tak, aby vězni měli možnost praktikovat své náboženství a víru, zúčastňovat se bohoslužeb nebo náboženských setkání konaných schválenými zástupci takových církví nebo náboženských směrů, přijímat soukromé návštěvy takových zástupců církve nebo náboženského vyznání a mít možnost vlastnit knihy a literaturu týkající se jejich náboženství nebo vyznání.

Informovanost

- při příjmu, a kdykoli je to nutné i později, musí být všichni vězni informováni písemně i ústně v jazyce, kterému rozumějí, o předpisech upravujících vězeňskou kázeň a o svých právech a povinnostech ve věznici.
- vězni musí být informováni o veškerých soudních řízeních, jichž se účastní, a pokud jsou odsouzeni k výkonu trestu, i o době výkonu trestu a možnostech předčasného propuštění.

Přemíst'ování

- jsou-li vězni převáženi nebo odváženi z věznice nebo přemíst'ování na jiná místa, jako jsou například soud nebo nemocnice, musí být co nejméně vystavování zrakům veřejnosti.
- je nutné učinit vhodná opatření, aby byla zajištěna jejich anonymita.

Cizí státní příslušníci

- vězni, kteří jsou cizími státními příslušníky, musí být neprodleně informováni o svém právu obracet se na diplomatické nebo konzulární představitele státu, jehož jsou příslušníky; je nutno jim poskytnout přiměřené možnosti pro komunikaci s těmito úřady.
- vězně pocházející z cizích zemí je nutno informovat o možnosti, že mohou požádat o to, aby byl výkon jejich trestu převeden do jiné země.

Etnicita a jazyk

- je nutno učinit speciální opatření pro zajištění potřeb vězňů, kteří patří k etnickým nebo jazykovým menšinám.
- pokud je to možné, je třeba, aby odlišné skupiny mohly i ve vězení praktikovat své kulturní zvyklosti
- jazykové potřeby je nutno zajišťovat pomocí kvalifikovaných tlumočnicků a poskytováním psaných materiálů v těch jazycích, kterými se hovoří v konkrétní věznici.

Osobní prohlídky a kontroly

- vězeňský personál bude vyškolen pro provádění prohlídek takových způsobem, aby zjistil a zabránil veškerým pokusům o útěk a ukrytí propašovaných věcí, aby však zároveň respektoval důstojnost prohlížených osob a aby nedošlo k poškození jejich osobních věcí.
- prohlížené osoby nesmějí být v průběhu prohlídek ponižovány.
- prohlídky osob mohou vykonávat pouze pracovníci stejného pohlaví.

Náklady spojené s výkonem trestu

- ředitel věznice rozhodne o povinnosti odsouzeného nahradit další náklady spojené s výkonem trestu, kterými jsou:

- a) náklady na odeslání nepředaných věcí nebo balíčku podle § 24 odst. 5,
- b) náklady na zdravotní služby podle § 28 odst. 2 písm. k) a na regulační poplatky
- c) náklady na vyšetření ke zjištění, zda užil návykovou látku, v případě, že se prokáže přítomnost návykové látky, podle § 28 odst. 2 písm. o),
- d) zvýšené náklady na zdravotní služby.

- zvýšenými náklady na zdravotní služby podle odstavce 1 písm. d) se rozumí zvýšené náklady na střežení a náklady na dopravu a předvedení do zdravotnického zařízení poskytovatele zdravotních služeb mimo objekty spravované Vězeňskou službou, jestliže odsouzený

- a) si úmyslně způsobil nebo jinému úmyslně umožnil způsobit mu újmu na zdraví anebo se opakovaně dopustil porušování léčebného režimu,
- b) zneužil poskytnutí zdravotních služeb předstíráním poruchy zdraví, nebo
- c) se z vlastního rozhodnutí nepodrobil poskytnuté zdravotní službě, k níž dal předchozí souhlas nebo o kterou požádal.

Kázeňská praxe - odměny

- a) pochvala,
- b) mimořádné zvýšení doby trvání návštěv během jednoho kalendářního měsíce až na 5 hodin,
- c) povolení jednorázového nákupu potravin a věcí osobní potřeby odsouzenému, který jinak tyto nákupy nemůže provádět,
- d) zvýšení kapesného nejvýše o jednu třetinu až na dobu 3 kalendářních měsíců,
- e) věcná nebo peněžitá odměna až do výše 1 000 Kč,
- f) rozšíření osobního volna na sportovní, kulturní nebo jiné zájmové aktivity až na dobu 1 měsíce,
- g) povolení opustit věznici až na 24 hodin v souvislosti s návštěvou nebo s programem zacházení,
- h) přerušování výkonu trestu.

Kázeňská pravomoc - tresty

Kázeňskými tresty jsou:

- a) důtka,
- b) snížení kapesného nejvýše o jednu třetinu až na dobu 3 kalendářních měsíců,
- c) zákaz přijetí jednoho balíčku v kalendářním roce,
- d) pokuta až do výše 5 000 Kč,
- e) propadnutí věci,
- f) umístění do uzavřeného oddělení až na 28 dnů, s výjimkou doby stanovené k plnění určených úkolů programu zacházení,
- g) celodenní umístění do uzavřeného oddělení až na 20 dnů,
- h) umístění do samovazby až na 20 dnů,
- i) odnětí výhod vyplývajících z předchozí kázeňské odměny.